

ივერია 1892: გაზეთი „ივერია“, 1892, №187
ივერია: 1902: გაზეთი „ივერია“, 1902, №167).
იმერეთი 1913: გაზეთი „იმერეთი“, 1913, №13).
იმერეთი 1913: გაზეთი „იმერეთი“, 1913, №31).
იმერეთი 1913: გაზეთი „იმერეთი“, 1913, №33).
იმერეთი 1913: გაზეთი „იმერეთი“, 1913, №38
კვალი 1900: გაზეთი „კვალი“, 1900, №43
კვარაცხელია 188: კვარაცხელია მ. თბილისის ადგილობრივი თვითმმართველობის პრაქტიკული მოღვაწეობა, 2017.
სახალხო საქმე 1918: გაზეთი „სახალხო საქმე“, 1918, №307.
სახალხო საქმე 1918: გაზეთი „სახალხო საქმე“, 1918, №275.
სახალხო საქმე 1918: გაზეთი „სახალხო საქმე“, 1918, №279.
საქართველოს რესპუბლიკა 1919: გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919, №180.

Maia Tsertsvadze

Georgia, Tbilisi

Georgian Technical University

„Illness of the Poor“, Georgian Writers and Georgian Literature

Summary

Among the disasters that befell Georgia were dangerous and incurable infectious diseases (plague, cholera, tuberculosis...) which claimed the lives of some of its best sons and daughters.

Sulkhan-Saba Orbeliani found a Georgian equivalent and defined tuberculosis as the disease of the thin, the fleshless.

The list of Georgian writers who lost their lives due to this disease is quite long: Solomon Dodashvili, Archil Jorjadze, Daniel Chonkadze, Mamia Gurieli, Iakob Gogebashvili, Egnate Ninoshvili, Chola Lomtadze, Sergey Meskhi, Sandro Tsirekidze, Shalva Karmeli, Lili Meunargia, Lado Asatiani...

The paper is dedicated to Georgian writers who contracted tuberculosis and died and the ways of self-reflection of the disease in their writings.

Key words: “Illness of the Poor”, tuberculosis, Georgian writers who lost their lives due to tuberculosis, ways of self-reflection of tuberculosis in Georgian literature.

მაია ცერცვაძე

საქართველო, თბილისი

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი

„ღარიბების ავადმყოფობა“, ქართველი მწერლები და ქართული მწერლობა

მრავლისმნახველი ისტორიის მანძილზე საქართველოს თავს დატეხილ უბედურებებს შორის საშიში და კარგახანს უკურნებელი ინფექციური დაავადებებიც (შავი ჭირი, ქოლერა, ტუბერკულოზი...) იყო, რომლებიც მის საუკეთესო შვილებს უღმობლად ასალმებდა სიცოცხლეს. მათ რიცხვში არიან ისეთი მოაზროვნენი და მწერლები, როგორებიცაა სოლომონ დოდაშვილი, არჩილ ჯორჯაძე, დანიელ ჭონქაძე, მამია გურიელი, იაკობ გოგებაშვილი, ეგნატე ნინოშვილი, ჭოლა ლომთათიძე, სერგეი მესხი, სანდრო ცირეკიძე, შალვა კარმელი, ლილი მეუნარგია, ლადო ასათიანი...

„ღარიბების დაავადებად“ ცნობილ ტუბერკულოზს, იგივე ჭლექს, სულხან-საბა ორბელიანმა თავისი ქართული შესატყვისი მოუძებნა და ასე განმარტა: *ჭლექი – სიმჭლის სენი*, ანუ გამხდართა, ხორცმოკლებულთა სნეულება. „ძლიერ სენად“ მოიხსენია ის თავის ლექსში ლადო ასათიანმა.

„ძლიერ სენზე“ რეფლექსირება გვხვდება ქართველი მწერლების ტექსტებში, მხატვრულში თუ დოკუმენტურში – დღიურებში, ჩანაწერებში, პირად წერილებში...

სიმპოზიუმზე წარმოდგენილი მოხსენება ტუბერკულოზით სნეულ და გარდაცვლილ ქართველ მწერლებს, მათ ნაწერებში დაავადების თვითრეფლექსირებასა და ამ თემატიკის ამსახველ სხვა ტექსტებს ეძღვნება.

1832 წლის შეთქმულების მასალებში სხვა დოკუმენტებთან ერთად დაცულია ვიატკაში გადასახლებული და იქაურ საგუბერნიო სამმართველოს კანცელარიაში გადამწერად გამწესებული დიდი ქართველი მეცნიერის, საზოგადო მოღვაწის, ფილოსოფოსისა და მწერლის სოლომონ დოდაშვილის (1805-1836) სწეულებასთან დაკავშირებული დოკუმენტები. როგორც ცნობილია, ის იქ ჭლექის უმძიმესი ფორმით დაავადდა. ამ დოკუმენტებს შორისაა სამედიცინო შემოწმების ოქმი, რომელიც მოწმობს მისი ჯანმრთელობის მდგომარეობის უკიდურეს გამწვავებას: „მედიცინას არ გააჩნია არავითარი უტყუარი საშუალება ასეთი რთული და ხანდაზმული სენის განსაკურნავად, განსაკუთრებით აქაურ ჩრდილოეთის ჰავის პირობებში“ (გოზალიშვილი 1935: 516). აქვეა დაცული სოლომონ დოდაშვილის წერილი ვიატკის გუბერნატორისადმი, რომელსაც ის სთხოვს იმპერატორთან შუამდგომლობას რუსეთის რომელსამე სამხრეთ გუბერნიაში გადაგზავნის თაობაზე. წერილში ვკითხულობთ: „ძლიერ, ძლიერ ავად ვარ. პოლონელმა ექიმმა, რომელიც მე მწამლობს, გამომიცხადა, რომ თუნდაც ამჟამად გამომიკეთდეს ჯანმრთელობა, მომავალ ზამთარს თუ მე ისევ აქ დავრჩი, – ვეღარ გავუძლებ ჩრდილოეთის ჰავის გავლენას, რაც ყოველთვის საზიანოდ მოქმედებდა ჩემს ჯანმრთელობაზე, დაამაბუნებს მას სრულიად და მეც და ჩემი ოჯახიც განვიცდით უდიდეს უსიამოვნებას; ეს მე მან დაბეჯითებით მითხრა. თქვენო აღმატებულებაჲ! თქვენი ქველმოქმედებისა და კაცთმოყვარეობის გამო, დარწმუნდებით რა ბ. ექიმის ნათქვამის სინამდვილეში, ვიმედოვნებ, არ დააყოვნებთ შუამდგომლობას, სადაც ჯერ არს, რათა გადაყვანილ ვიქნე სამხრეთის რომელიმე თბილ გუბერნიაში...“ (გოზალიშვილი 1935: 513-514). სამწუხაროდ, ეს თხოვნა დაგვიანებული აღმოჩნდა და ძალიან მალე სოლომონ დოდაშვილი სრულიად ახალგაზრდა, 31 წლის ასაკში ვიატკის საპრობილეში გარდაიცვალა.

ჭლექს ემსხვერპლა ნიკოლოზ ბარათაშვილის უახლოესი მეგობარი და მესაიდუმლე ქალი, მისი წერილებისა და ლექსთა კრებულის მიძღვნის ადრესატი, მისივე თანაგიმნაზიელი მეგობრის ლევან მელიქიშვილის საცოლე მაიკო ორბელიანი (1816-1849), რომლის ავადმყოფობას პოეტი ახსენებს 1842 წლის 31 ოქტომბრის

პირად წერილში: „შენი ავადმყოფობა შევიტყე, რა დაგემარათა...“ (ბარათაშვილი 2015: 104).

ჭლექით გარდაცვლილ მწერალთა სოლომონ დოდაშვილის, იაკობ გოგებაშვილის და არჩილ ჯორჯაძის ავადობის პერიპეტეიები მაღალმატერულად აისახა როსტომ ჩხეიძის ბიოგრაფიულ რომანებში: „მისიონერი“, „ბურჯი ეროვნებისა“ და „წერილები იტრიის წისკვილიდან“. პავლე ინგოროყვასადმი მიძღვნილ წიგნებში კი ავტორმა ყურადღება გაამახვილა იმ უდრეკობასა და შეუპოვრობაზე, რომლითაც ბავშვობიდანვე ტუბერკულოზით დაავადებული ეს დიდი მეცნიერი ებრძოდა სენს და არანაირ განსაცდელში არ ზოგავდა თავს, როცა კი იგი მის ქვეყანას სჭირდებოდა. ამ თავგანწირვის საუკეთესო მაგალითია ერთი ეპიზოდი საქართველოს პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკის ხანიდან, რომელიც რევაზ გაბაშვილის მოგონებებმა შემოგვინახა და რომელშიც აღწერილია, თუ როგორ მიემგზავრებოდა ის მასთან ერთად საზღვაო გზით, საშინელ ღელვასა და ქარიშხალში პატარა იალქნიანი ნავით ბათუმიდან ტრაპიზონის კონფერენციაზე არაოფიციალურად, სადაც საქართველოს საზღვრების საკითხი უნდა გადაწყვეტილიყო (გაბაშვილი 1992: 192-193). იმ დროს მას ორივე ფილტვში გახსნილი ჰქონდა ჭლექის პროცესი. პავლე ინგოროყვას ამ საქციელით აღფრთოვანებული ოთარ ჩხეიძე ამ სახიფათო მოგზაურობაზე ერთ-ერთ ესეიში წერდა: „...მოხრილი ადის, მოხრილი ჩამოდის, პორტუგელის სიმძიმითა, ფიქრის სიმძიმითა, სუსტი სხეულითა, ძლიერი სული როლა იმაგრებს, მეტი არაფერი, მეტი არაფერი – ძლიერი სული“ (ჩხეიძე 1968: 329).

განსაკუთრებით დაუნდებელი აღმოჩნდა „ღარიბების ავადმყოფობა“ „ცისფერყანწელებისადმი“. მას შეეწირნენ ორდენის წევრები, სრულიად ახალგაზრდა, 24 წლის შალვა კარმელი (1899-1923) და 29 წლის სანდრო ცირეკიძე (1894-1923). გულმოკლული ვ. გაფრინდაშვილი წერდა: „ერთი წლის განმავლობაში სამი მსხვერპლი **ჭლექის** (ხაზგასმა ყველგან ჩვენია – მ. ც.) და თვითმკვლელობის: საგანელი, ლილი მეუნარგია და შალვა კარმელი“-ო (გაფრინდაშვილი 1923: 1) (აქ თვითმკვლელობა ეხება პოეტ გიონ საგანელს (გიორგი საგანელიძე), ის და ლილი მეუნარგია ერთი

წლის გარდაცვლილები არიან, სანდრო ცირეკიძე კი ჯერ ცოცხალია – მ. ც.).

„ცისფერყანწელთა“ პოეტურ და პროზაულ ტექსტებში ფართო გამოძახილი ჰპოვა ჭლექის თემატიკამ, მასზე რეფლექსირებამ. გარდა მაღალმხატვრული ლექსებისა, რომელთა ავტორები არიან ვალერიან გაფრინდაშვილი, ტიციან ტაბიძე, პაოლო იაშვილი, უადრესად საინტერესოა „ცისფერყანწელთა“ ის წერილები, რომლებიც ნაადრევად აღსრულებული მათი მეგობრების შალვა კარმელისა და სანდრო ცირეკიძის ხსოვნისადმი მიძღვნილ გაზეთ „რუბიკონის“ 1923 წლის მე-3 და მე-12 ნომრებში დაიბეჭდა.

ტუბერკულოზით დაავადდა ტიციან ტაბიძის საცოლე, შემდეგ კი მისი მეუღლე ნინო მაყაშვილი. თავის მემუარებში ის იგონებს ავადმყოფობის დღეებს, რომელსაც აბასთუმნის სანატორიუმში ატარებდა და იმას, თუ როგორ ამხნევებდნენ და თავს ევლებოდნენ ამ მძიმე დღეებში მას ტიციანი და მისი მეგობრები. **„ტუბერკულოზი** შემეყარა. ტიციანი ძალიან შემფოთებული იყო და ექიმებთან დამატარებდა, ვისაც კი იცნობდა... ექიმებმა აბასთუმნის სანატორიუმში გამეზავნეს. ჩემთან ერთად წამოვიდნენ ტიციანი და პაოლო... ხაშურში პაოლო ჩავიდა და ქუთაისის მატარებელზე გადაჯდა. გვითხრა, რომ დილით ბორჯომში გვიპოვიდა. ბაზაზე, საიდანაც ავადმყოფები აბასთუმანში აჰყავდათ, ტიციანს ოთახი მისცეს, მე კი მის გვერდით ქალთა პალატაში მომათავსეს. დილით პაოლო გამოგვეცხადა და თან ვალერიანიც მოიყვანა... ტიციანი და მისი მეგობრები პარკში მასეირნებდნენ... საღამოს კი ყველანი შევიკრიბეთ ტიციანის ოთახში, სხვა ავადმყოფებიც მოვიდნენ, მთელი ოთახი გაივსო, და პაოლომ ლექსების კითხვა დაიწყო... არასოდეს დამავიწყდება, როგორ წაიკითხა ვალერიანმა ჩემდამი მოძღვნილი ლექსი „ავადმყოფ კოლომბინას“... მეორე დღეს აბასთუმანში გავემეზავრე. სანატორიუმში ჯერ ჩასული არ ვიყავი, რომ ტიციანის, პაოლოს, ვალერიანის და ლელის (იგულისხმება ლელი (ლევან) ჯაფარიძე – მწერალი, „ცისფერყანწელთა“ ორდენის წევრი – მ.ც.) დეპეშა მივიღე, მალე გამოჯანმრთელებას მისურვებდნენ (11 ოქტომბერი, 1918)“ (ტაბიძე 2016: 66-69).

ტიციან ტაბიძის პოეტურ სტრიქონებშიც, 1921 წლით დათარიღებულ ლექსში „ნინა მაცაშვილს“ ჰპოვა გამოძახილი საყვარელი ქალის ავადობამ: „შენს წითელ კაბას... ბალაგანის ჯვრის გარდამოხსნას,/შენს **ტუბერკულოზს** და სინაზით ავად გამხდარ ხმას!/ ძველი სონეტის მხოლოდ დარჩა... ერთი ტერცინა“ (ქართული პოეზია... 1982: 507).

პაოლო იაშვილმა ლექსი უძღვნა მწერალ იონა მეუნარგიას ჭლეკით ნაადრევად გარდაცვლილ პოეტ ქალიშვილს ლილის, („ლილი მეუნარგია“, 13.10.1922), ვისაც, შალვა კარმელის მსგავსად მეოცნებე ნიამორს უწოდებდენ „ცისფერყანწელები“: „პატარა ბალიშს დაეცა ცრემლი,/პატარა ფილტვებს მიეპარა **ჭლეკი** და ხველა.../ჩამოწყდი როგორც ყვავილი ტყემლის,/შენ, რომ იყავი საიდუმლო და ჭიანჭველა“ (იაშვილი 2004: 55). ლექსის სტრიქონები იმდენად სულისშემძრელი იყო, რომ მან გრიგოლ რობაქიძეს შემდეგი სიტყვები ათქმევინა: „ეს ლექსი ჩემთვის ყველგან და ყოველთვის უნაზესი დარჩება სათუთი მიახლოებით სიკვდილთან“ და კიდევ: „ძვირფასი პირის „სიტკბილე“ ამაზე შორს ვერ წავა, შეუძლებელია, რომ ამ ლექსმა არ აგატიროს“-ო, წერდა „ცისფერყანწელთა“ დიდი მეგობარი წერილში „დაბრუნება მიწასთან“ (რობაქიძე 2012: 531).

ვალერიან გაფრინდაშვილის სონეტი „მამია გურიელი“ ეძღვნება ტუბერკულოზით გარდაცვლილ პოეტს. მამია გურიელის ცხოვრების მეტად ტრაგიკულ გზასთან ერთად უაღრესად გულისმომკვლელია მისი აღსასრულიც, რომელიც ამ სახელგანთქმულ არისტოკრატს, გურიის მთავრების შთამომავალს დაუდგა ქუთაისში, ბალახვანთან, ერთ დროს მისი მოსამსახურის ბაბაღე ჭყონიას ფიცრულ სახლში. სონეტის სტრიქონები ადრესატის სწეულებასა და გარდაცვალებაზე ავტორის პოეტური რეფლექსირებაა, სადაც მისი ლიტერატურული სკოლისათვის ნიშანდობლივი ავადმყოფობის აპოლოგია იკითხება: „დაწყველილ მგოსანს მოველინა ბრწყინვალე **ჭლეკი**/და ის გადასცა საოცრების კეთროვან ხელებს,/რომ ეღვარებდეს მისი ხველა ამონაჭექი./მტრედისფერ სატრფოს უდაბნოში ვერ მოიშველებს./მას, როგორც ვერლენს, დაუხუჭავს თვალებს მეძავი –/მისი წყლულების საშინელი მონათესავე“ (ქართული პოეზია ... 1982: 181).

სნეულეზასთან იგივე მიმართება გამჟღავნებულია ვალერიან გაფრინდაშვილის კიდევ ერთ ლექსში, 1922 წელს დაწერილ „ბოჰემის მონოლოგში“, სადაც თვითმკვლევლობასთან და სიგიჟესთან ერთად განდიდებულია ჭლექიც, როგორც საპატიო და სასურველი ხვედრი პოეტისა: „სამარცხვინოა პოეტისთვის სხვა კარიერა/გარდა ჭლექისა!/დღეგრძელ მალარმეს მირჩევნია ისევ ლაფორგი./პოეტისათვის მე ვიწამე ეს კარიერა:/სიგიჟე, ჭლექი და თვითმკვლევლობა./სალამი შენ-ტროტუარის პოეტო!/მე მეჯავრება პოეტისთვის რამე ხელობა./მისთვის ვიწამე სამუდამოთ ეს კარიერა-/სიგიჟე, **ჭლექი**, ალკოგოლი და თვითმკვლევლობა!/სიკვდილი იყოს ამ დუელში შავ ბარიერად!“ (გაფრინდაშვილი 2010: 32).

ვალერიან გაფრინდაშვილის ამ სტრიქონებთან უნისონშია ტიცინი ტაბიძის რეფლექსია, რომელიც მან შალვა კარმელის ხსოვნისადმი მიძღვნილ წერილში გამოხატა: „რაც არ უნდა მისტიური იყოს სიკვდილი და საშიში პარადოქსული შედარება, მაინც მართალია პოეტი, რომელმაც აღიარა პოეტის კარიერად ეს ტირიქმა. – „თავის მკვლევლობა, **ჭლექი** და სიგიჟე“... **ტუბერკულოზი** აკეთილშობილებს სიკვდილს, ეს გულგრილი გადასვლა ყოფნის გადაღმა – თვითონ თემაა პოეზიის...“ (ტაბიძე 1923: 1).

1923 წლის 25 იანვარს, ღამის პირველ საათზე ქუთაისში ჭლექით გარდაიცვალა განსაკუთრებული ხმის პოეტი შალვა კარმელი (გოგიაშვილი). მას მეგობრები „პოეზიაში ჩუქურთმების ოსტატს“ უწოდებდნენ და ეს ჩუქურთმები საბედისწერო სნეულეზასა და მისით გამოწვეულ რეფლექსიებსაც აღწერს. „აღბათ ძნელია ფამილარობა თუნდაც შემოქმედებით იმ კომმარულ სენტან, რომლის სახელია თვითმპყრობელი **ტუბერკულოზი**“-ო, – წერდა მასზე ვალერიან გაფრინდაშვილი (გაფრინდაშვილი 1923: 1).

ამ „კომმარულ სენტან“ მიმართებით გავიხსენოთ პოეტური ნიმუშები 1921 წელს გამოცემული შალვა კარმელის წიგნიდან „ბაბილონი“: „ქარვის ტირილი“ (1918) „გასვენებები“ (1919), „გამოტირილი ჩემზე“ (1919), „დარდი ვაგზლების“ (1920), „მგლოვიარე პრინცესები“, „მკვდარი ბრიუგე“ (1920), „ყვითელი მესსა“ (1922), „სანბენიტო“ (1923).

„...ვწყველი ანგელოსს, მეშინია – არ მიმიკაროს./დავიღუპები – ფრთაგაშლილი ზღვაზე იკაროს./ისე კი ბედი კორიანტელს არ ამაცილებს./ვებრძვი ჰაერში მოთამაშე **ქლექის ბაცილებს**“ („გასვენებები“);

„...სპეკალ ქვებივით ედევენება ცრემლი ცრემლს მწუთხე!../უცნობი ფარდა ჩემ ხელებმა ვეღარ გახია./საბრალო დებო! რად წახვედით უძილავ კუთხეს?!/შავ ყორნებსავით დაგტირიან და გეძახიან!/აღარ მეღირსა განკურნება **ქლექიან ფილტვის...**/ო, ჩემი სული ეშაფოტზე მთვარისკენ ილტვის“ („გამოტირილი ჩემზე“ (ჩემი ორი დის წმინდა ხსოვნას);

„...ძვირფას კრთომაში, ყვითელ კრთომაში/დღეს მასიები არ ახსოვს არვის./ქვრივ ქალად მიდის შემოდგომაში/ჩემი ტირილი **ქლექიან ქარვის...**“ („ქარვის ტირილი“);

„...**ქლექიან პრინცად** გული მიცემდა./მაღალ ტამარში თქვენთან მესსაზე,/მე რეკვიემი აღმომიცენდა – /ჩემს მგლოვიარ ნაზ პრინცესაზე!..“ („მგლოვიარე პრინცესები“);

„...ზმანებაშია ეს ყველაფერი.../ახლა ვაგზოლები მაწვალეებს გრძელი,/და მენატრება **ქლექით ნაფერი**/ შეყვარებული ქალწულის ხელი...“ („დარდი ვაგზოების“);

„...გუშინ ვაგონში ფერმკრთალები შიშობნენ **ქლექზე**./ისროდა ველებს სექტორებად უცხო მედისკე,/მე კი მათრობდა მხოლოდ ერთი ძვირფასი ლექსი: „მიმქონდა ხსოვნა ელენესი იმერეთისკენ...“ („მკვდარი ბრიუგე“).

„...ღრუბელი მიდის, დღეა მზიანი./დაო, ანგელოსს, ჰაერი თბება/და ჩემი სული ციებანი/შერიგებული დღეს მართლა კვდება./ გადასდე შუშა – წამლით, ფხვნილებით,/გავყვეთ ფრინველებს და ტყის რქიანებს,/შორი ქალაქის ქვაფენილები/მაინც დაგცემენ **ჩვენ – ქლექიანებს...**“ („ყვითელი მესსა“);

ორიგინალური მხატვრული სახეებიტაა გაწყობილი ლექსი „სანბენიტო“. ვალერიან გადრინდაშვილის შეფასებით „მისი აქამდის დაუფასებელი შედეგრი „სანბენიტო“ – ქლექის ამღერებაა“: „სდგას ეშაფოტი მთვარის ფაქიზი,/ცოდვილი სულნი სადაც იწვიან./მივალ ამაყად გულშენაქეზი/და სანბენიტო გადამიცივია!/ მაღალ კოცონთან სდგანან მწყობრები/ყველას თავები დაუზნე-ქია./თქვენ ჩემო ძმებო და მეგობრებო:/**ინკვიზიტორი ჩვენთვის**

– **ჭლექია!**წაიღონ ჩემგან – ღვთის წყეულიდან,თუ რამე დარჩათ გასაქვითელი.../თორემ ჩემ ყვითელ ცივ სხეულიდან/აღარ დარჩება ფერფლიც ყვითელი!..“

შალვას სიკვდილი უდიდესი ტრაგედია იყო როგორც ოჯახისთვის, რომელსაც მანამდე კიდეც ორი შვილი ჰყავდა დაღუპული, ასევე მისი მეგობრებისთვის. მათ თანამოკალმის ხსოვნას წერილებთან ერთად ლექსებიც უძღვნეს.

ქართველთა დიდი მეგობრის, სომეხი მწერლის ოვანეს თუმანიანიის გარდაცვალებისადმი მიძღვნილ ლექსში „ოვანეს თუმანიანი“ (1923), რომელიც გაზეთ „პოეზიის დღე“-ს 1923 წლის №2, 6 მაისის ნომერში დაიბეჭდა, გრიგოლ რობაქიძე შალვა კარმელს საკუთარ მცირეწლოვან ქალიშვილთან, სახადით გარდაცვლილ ალექსანდრასთან – ალკასთან ერთად ახსენებს და ოვანესის აზრდილს მათთან მოკითხვას აბარებს: „ვიცი: იქნები საფლავის ხნულთან/გულდათუთქული – ჩვილთა მფარველი./ოვანეს, ტკბილო! მიიკარ გულთან/ჩემი ალკა და შალვა კარმელი“ (რობაქიძე 2012ა: 86).

მეგობარი პოეტი ვასო გორგამე მას გამოეთხოვა ლექსით „შალვა კარმელი“, რომელიც ჟურნალ „ილიონის 1923 წლის №4, აპრილის ნომერში დაიბეჭდა (ლიტერატურული ჟურნალები ... 2011: 692).

შალვა კარმელის სიკვდილიდან მალევე, იმავე წლის 15 ივნისს ტუბერკულოზმა მოუსწრაფა სიცოცხლე კიდეც ერთ „ცისფერყანწელ“ პოეტს სანდრო ცირეკიძეს. მათივე ორდენის წევრი, პოეტი შალვა აფხაიძე გამოსათხოვარ წერილში ემოციურად აღწერს მისი ხანმოკლე სიცოცხლის დღეებს და ჭლექით სწეული მეგობრის შთამბეჭდავ პორტრეტს გვიხატავს: „სანდრო ცირეკიძე იყო თანასწორი ძმათ შეფიცულთა შორის. ის ჭლექიანი დაყვებოდა და თან დაქონდა გელათის სიწმინდე და სიმშვიდე... სისხლში და ხველაში ამზადებდა ის გამოკვლევას ბაგრატიის ტაძრის შესახებ... საჭირო არ არის ახლა იმ განწირულ წერილების გამოტანა, რომლებსაც გვწერდა ის მაშინ ახლო მეგობრებს. ყოველი ხმა თითქოს საფლავიდან მოდიოდა. „მიშველეთ! მიშველეთ! ძმებო, ვკვდები“. ასეთი იყო ყოველივე წერილის ეს ტრაგიული აკკორდი... შემდეგ წერილებს მოყვა თვით სანდრო: მის თვალებში

უკვე სიკვდილი იყო ჩასული, უნდოდა კი სიცოცხლე... ვედარ გაუძლო. ჭლექმა მეორე ფილტვიც გაუნადგურა, სისხლი, აღარ ყოფნიდა ჰაერი და გარდაიცვალა წყნარად..." (აფხაიძე 1923: 1)

შალვა კარმელის პოეზის დარად დიდი სიმძაფრით გაიჟღერა ამ თემატიკამ ლადო ასათიანის შემოქმედებაში. გარდა იმ საყოველთაოდ ცნობილი ლექსებისა – „წარწერა ერთი სამარის ქვისა“, უსათაურო „როგორ არ მინდა, ძლიერო სენო“, „აბასთუმანი – ხაბაზთუბანი...“, რომლებშიც პოეტი თავის სენზე მხატვრულად რეფლექსირებს და ქმნის უძვირფასეს და დაუვიწყარ სტრიქონებს და სახეებს, ქართული ლიტერატურის ისტორიისთვის უაღრესად ღირებულია სიცოცხლის ბოლო პერიოდში პოეტის მიერ გაკეთებული ჩანაწერები და მეგობრებისთვის გაგზავნილი (უმეტესად აბასთუმნიდან) პირადი წერილები. მათში მოხაზან „ადრე წასული კაცის ფიქრები“ – სიცოცხლეზე უსაზღვროდ შეყვარებული პოეტის საშინელი დაავადებით გამოწვეული მელანქოლია, ავადმყოფობის ანამნეზი და ქრონიკა, ნალველი მოსალოდნელი აღსასრულის გამო.

ნათქვამის საილუსტრაციოდ დავიმოწმებთ ამონარიდებს ამ ჩანაწერებიდან და წერილებიდან:

„აბასთუმანში პატარა სახლი, ტყის პირას, ორი ქალი და ჩემი ცხოვრება“; „66 ½ – კილო 1942 წ. – 15 მაისი. მეცვა ჟილეტი, შავი ბლუზა, თბილი ფუფაკა და შავი კოსტუმი. 66 კილოს აკლდა 10 გრამი. 10 გრამი. 1942 წ. 20 მაისი, უჭმელად. დილა. მეცვა იგივე“; „სულ გარეთ და გაშლილ ჰაერზე მინდა ყოფნა, თითქოს მალე დავხუჭავ თვალებს და ვედარ ვიხილავ თბილისის ზეცას“ (ასათიანი 2008: 352, 370).

ნიკა აგიაშვილისადმი: „...მე, დაწყველილი ლადო ასათიანი – ერთი კვირაა, რაც გეახელით თბილისს. თითქმის ხუთი თვე გავატარე აბასთუმანში აბსოლუტურად მარტომ – სულ წიგნებთან, არავითარი გაუმჯობესება არ მიმიღია ჯანმრთელობის მხრივ. ჩემი ფილტვების მიხედვით მე მალე უნდა მივიცვალო, ძვირფასო, და, აბა შენ იცი, ცრემლებს თუ დაღვრი. როცა ჩამოხვალ, შენ ნახავ ჰეგზამეტრებით წარწერილ ეპიტაფიას ჩემი სამარის ქვაზე... თბილისი, 1942 წელი, 24 სექტემბერი“ (ასათიანი 2008: 524).

„...ჰე, უნიკალური ნიკალაი! ბევრი, ძლიერ ბევრი რამ მინდა გავაკეთო... მაგრამ ... „როდისღა, ჩემო მოჭირნახულევ?“ ამ ამბებს ერთი კაცის ძან ხანგრძლივი სიცოცხლეც კი არ ეყოფა, მე კი... „დამქროლა ქარმან სასტიკმან“, მაგრამ რასაც მოვასწრებ, ვეცდები...“ თბილისი, 1942 წელი, 16 დეკემბერი“ (ასათიანი 2008: 529).

„...რომ იცოდე, როგორი გაზაფხულია თბილისში...მე კი... ძლივსღა დავლოღავ... ბოტანიკურ ბაღშიაც ველარ გავდივარ, – რა გამანედლებს?!

უკვე აყვავდა გლიცინიები მწერალთა სახლის ვერანდაზე. ვზივართ ბაღში და ვუსმენთ ცოცხალ კლასიკოსთა დინჯ ბაასსა და მოგონებებს. ხანდახან აივნიდან კონსტანტინე გამსახურდია გადმოგვხედავს და გადმოგვძახებს: „ვეფხვებო!“ ჭაბუკებო!“ და კაი გამარჯობას გვეტყვის, როგორც შემშვენოს კაცურ კაცს. მაგრამ ვინღაა „ჭაბუკი“ და „ვეფხვები“? ...

საერთოდ ველარ ვძლებ შინ მყოფი, ვიწრო ოთახში, თითქოს კუბოში ვარ ცოცხლად მდებარე, მზის მონატრული რომ მოვკვდე, ნეტავი ამაზე უარესი თუ იქნება ის კუბო. ამის ბრალია, ალბათ, რო თითქმის ყოველ ღამითა და დღისითაც, როცა ოდნავ წავთვლებ, სულ თავანდილი კუბოები მეზმანება... თბილისი, 1943 წელი, 20 მარტი“ (ასათიანი 2008: 530, 533).

კოტე ხიმშიაშვილისადმი: „...მოგეხსენება, აბასთუმანში (ხაბაზთ უბანში) ვმარტვილობ, ზამთარი არაა, გაზაფხულია, საერთოდ „გაზაფხულია ჩვენს ქვეყანაში“... ისე, მიუხედავად იმისა, რომ დიდი გართობის მოყვარული ჩაუქი არ ვარ, მაინც მომწყინდა... მომწყინდა, მმაო, მომწყინდა და რა ვქნა ახლა, არ ვიცი, რა მომწყინდა, აქ ყოფნა თუ ...

ეხ... კოტეჯან, რა ვიცი, რა მოგწერო... რა უნდა მოგწერო, როცა ქვეყნის გადაბრუნებაზე ვოცნებობდი და ახლა აბასთუმანში ვზივარ ტუბინსტიტუტში...! აბასთუმანი, 1941 წელი, 6 მარტი“ (ასათიანი 2008: 542, 543).

აკაკი გაწერელისადმი: „...უიმედოდ, უპერსპექტივოდ, უხალისოდ მიდის ჩემი ცხოვრება და განსაკუთრებით უმწეო მდგომარეობაშია ჩემი სიცოცხლე...

მე, დაწყებული ლადო ასათიანი, უკვე მესამე თვეა აგერ, რაც აბასთუმანში ვარ. სწორი რომ ვთქვათ, ახლა არა მიშავს. ვლაფავ სულს. დავრჩები აგვისტოს ბოლომდე, თუ ჭიქა-ჭუხილმა ადრე არ ამაკრეფინა გულა-ნაბადი... აბასთუმანი, 1942 წელი, 18 ივლისი“ (ასათიანი 2008: 549-550).

ალექსანდრე ქუთათელისადმი: „...მომწყინდა აბასთუმანში ყოფნა, დავყრუვდი და დავმუნჯდი, საშა ბატონო. მალე უნდა გამოვიქცე, თორემ, ძალზე გავნერვიულდი. არც მიხდება, შენ წარმოიდგინე... ან როგორ მომიხდება, ჩემი საქმე წასულია... საშინელი დღე დამაყარა ცხოვრებამ...“

წავიდა ჩემი ყმაწვილკაცობა... განა ასეთი ახალგაზრდობა მინდოდა? განა ამას ვნატრობდი?.. თბილისი, 1942 წელი, 24 სექტემბერი“ (ასათიანი 2008: 550-551).

საგულისხმოა პოეტის თანაკურსელსა და მეგობარ შოთა ქურიძესთან გაგზავნილი წერილის ერთი ფრაგმენტი, სადაც ის თავის თავს „შალვა კარმელის ბედის ადამიანს უწოდებს“. გვინდა ხაზი გავუსვათ მისი ამ განცდის პროვიდენციალურობას მიუხედავად იმისა, რომ წერილის დაწერის დროისათვის მას ჯერ არა აქვს დადგენილი ტუბერკულოზის დიაგნოზი:

„ჰოდა, მზის სიახლოვე და ცხოვრების მხარე, შენ რომ მასწავლიდი და მასწავლი. მინდა ვისწავლო, მაგრამ ვისწავლი? ალბათ. რა ვიცი? ვისწავლი (სხვანაირია ეს წერილი, სხვანაირი ვარ მეც, ეხლა და საერთოდ, შენი მეგობარი. შალვა კარმელის ბედის ადამიანი, კარგათ დაიხსომე ეს სიტყვები შოთა – შალვა კარმელის)... 1935 წელი, 1 აგვისტო“ (ასათიანი 2008: 501)

აქვე გვინდა მოვიყვანოთ ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის დირექტორის, პროფესორ ირმა რატიანის მიერ მოწოდებული ლადო ასათიანის ბიოგრაფიისათვის საგულისხმო და მნიშვნელოვანი ცნობა, რისთვისაც მას მადლობას მოვახსენებთ. ცნობა ეყრდნობა ქალბატონი ირმას ბიძის, ცნობილი მეცნიერის, ისტორიკოს პროკოფი რატიანის მონათხრობს. იგი, ვინც იმავე პერიოდში მკურნალობდა აბასთუმანში, როცა იქ ლადო ასათიანი იმყოფებოდა, მიიჩნევს, რომ პოეტი არ იყო სნეული ამ დაავადების მძიმე ფორმით და ის შეიძლება განკურნებულიყო კიდეც, თუკი ნაადრევად არ გამოიქცეოდა სანატორიუმიდან, სადაც მისი

ლადი ბუნებისათვის უაღრესად დამთრგუნველი და სულისშემ-
ხუთავი ატმოსფერო სუფევდა და იქაურ პირობებს ცოტა ხანს
კიდევ გაუძლებდა.

ჩვენ თვალი გადავავლეთ ერთ დროს კაცობრიობისთვის
უკურნებელი სენით, „ღარიბების ავადმყოფობად“ სახელდებულ-
ლი ტუბერკულოზით დაავადებული და გარდაცვლილი ქართვე-
ლი მწერლების ბიოგრაფიების ეპიზოდებსა და ნაწერებს, სადაც
ისინი ან მათი თანამოკალმენი ამ სენზე მხატვრულად რეფლექ-
სირებენ. მომეტებული ყურადღება დავუთმეთ პოეტურ ტექსტებს,
რომლებშიც მეტი ექსპრესიით გაიჟღერა ამ სევდიანმა თემატი-
კამ. კვლევა ამ მიმართულებით შეიძლება კვლავაც გაგრძელდეს.

დამოწმებანი:

ასათიანი 2008: ასათიანი ლ. *ასათიანური*. თბილისი: ქართული ლიტერა-
ტურის სახელმწიფო მუზეუმის გამომცემლობა „ლიტერატურის მატანი“, 2008.

აფხაიძე 1923: აფხაიძე შ. „სანდრო ცირეკიძე“. გაზ. „რუბიკონი“, №12, 3
თებერვალი, 1923, <http://niamorebi.ge/tsirekidze/%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%93%E1%83%A0%E1%83%9D-%E1%83%AA%E1%83%98%E1%83%A0%E1%83%94%E1%83%99%E1%83%98%E1%83%AB%E1%83%98%E1%83%A1-%E1%83%91%E1%83%98%E1%83%9D%E1%83%92%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%A4/>

ბარათაშვილი 2015: ბარათაშვილი ნ. *პირადი წერილები*. მოამზადა, შესავალი,
კომენტარები, შენიშვნები, საძიებლები და გენეალოგიური ტაბულები დაურთო
მაია ცერცვაძემ. თბილისი: გამომცემლობა „არტანუჯი“, 2015.

გაბაშვილი 1992: გაბაშვილი რ. *რაც მახსოვს*. ქართული ემიგრანტული ლი-
ტერატურის მრავალტომეული „დაბრუნება“. ტ. 3. თბილისი: გამომცემლობა
„გულანი“, 1992.

გაფრინდაშვილი 1923: გაფრინდაშვილი ვ. „შალვა კარმელი“. გაზ. „რუბიკონ-
ი“, №3, 3 თებერვალი, 1923, https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/108806/1/Rubi-koni_1923_N3.pdf

გაფრინდაშვილი 2010: გაფრინდაშვილი ვ. *100 ლექსი*. თბილისი: „ინტე-
ლექტი“, 2010.

გოზალიშვილი 1935: გოზალიშვილი გ. *1832 წლის შეთქმულება*. ტ. 1. ტფი-
ლისი: სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1935.

იაშვილი 1923: იაშვილი პ. „კარმელი მართალი“. გაზ. „რუბიკონი“, №3, 3 თებერვალი, 1923 https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/108806/1/Rubikoni_1923_N3.pdf.

იაშვილი 2004: იაშვილი პ. *საიუბილეო-საარქივო გამოცემა ორ წიგნად*. წიგნი პირველი. თბილისი: ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმის გამომცემლობა, 2004

კარმელი 2000: კარმელი შ. *ბაბილონი*. თბილისი: გამომცემლობა „დედაენა“, 2000.

ლიტერატურული ჟურნალები ... 2011: *ლიტერატურული ჟურნალები 10-20-იანი წლები*. წიგნი მეორე. თბილისი: ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმის გამომცემლობა, 2011.

რობაქიძე 2012ა: რობაქიძე გრ. *ნაწერები*. წიგნი I. თბილისი: ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმის გამომცემლობა, 2012.

რობაქიძე 2012ბ: რობაქიძე გრ. *ნაწერები*. წიგნი III. თბილისი: ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმის გამომცემლობა, 2012.

ტაბიძე 2016: ტაბიძე ნ. *ცისარტყელა განთიადისას – ტიცინი და მისი მეგობრები*. თბილისი: გამომცემლობა „არტანუჯი“, 2016.

ტაბიძე 1923: ტაბიძე ტ. „შალვა კარმელი“. გაზ. „რუბიკონი“, №3, 3 თებერვალი, 1923 https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/108806/1/Rubikoni_1923_N3.pdf

ქართული პოეზია ... 1982: *ქართული პოეზია თხუთმეტ ტომად*. ტ. 12. თბილისი: გამომცემლობა „ნაკადული“, 1982.

ჩხეიძე 1986: ჩხეიძე ო. „მეგობრული შარჟი“. წიგნში: „რკალი“ – ლიტერატურული წერილებისა და ესეების კრებული. თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, 1986.